

Funded by
the European Union

รายงานฉบับสมบูรณ์

การประเมินความเปราะบางของคนเมืองต่อภัยพิบัติน้ำท่วม
กรณีศึกษาชุมชนในพื้นที่ของการรถไฟ อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น

ภายใต้

โครงการประชาสังคมร่วมแรงเพื่อเปลี่ยนแปลงเมือง

สนับสนุนโดยสหภาพยุโรป

จัดทำโดย

กลุ่มสหกรณ์เคหสถาน 4 ชุมชนเมืองไผ่

วันที่ 1 เดือนธันวาคม ปี 2564 ถึงวันที่ 30 เดือนกรกฎาคม ปี 2565

สารบัญ

	หน้า
สารบัญ	ก
สารบัญตาราง	ข
สารบัญภาพ	ค
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ง
1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา	2
3. กระบวนการดำเนินการศึกษา	2
4. พื้นที่การศึกษา	3
5. ข้อมูลความเปราะบางของครัวเรือนเมืองบ้านไผ่	9
6. ความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือน	13
7. บทสรุป	14

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 บริบททั่วไป	7
ตารางที่ 2 ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ	9
ตารางที่ 3 ประสิทธิภาพการเผชิญปัญหาในรอบ 5 ที่ผ่านมา 5 อันดับแรก (ตอบได้หลายข้อ)	12
ตารางที่ 4 ลักษณะโครงสร้างอาคารและที่อยู่อาศัย	13
ตารางที่ 5 ระดับความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนเมืองบ้านไผ่	13
ตารางที่ 6 ร้อยละของความอยู่ดีมีสุขจำแนกตามรายข้อ	14

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 พื้นที่เมืองบ้านไผ่	5
ภาพที่ 2 แผนที่เปรียบเทียบระหว่างช่วงปกติกับช่วงน้ำท่วม	12

บทสรุปผู้บริหาร

สำหรับการประเมินความเปราะบางการประเมินความเปราะบางของคนเมืองต่อภัยพิบัติน้ำท่วม กรณีศึกษาชุมชนในพื้นที่ของการรถไฟ อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความเปราะบาง และประเมินผลกระทบจากการเผชิญภัยพิบัติและการเติบโตของเมืองจากโครงการพัฒนาของรัฐ และ 2) เพื่อจัดทำชุดข้อมูลสำหรับข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการความช่วยเหลือที่สอดคล้องกับประเด็นความเปราะบางของชุมชนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีกระบวนการดำเนินการศึกษาได้ใช้รูปแบบการประเมินความเปราะบางแบบผสมผสานหลายวิธีการ ประกอบด้วย การจัดสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก และแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

ผลการประเมินความเปราะบางพื้นที่เมืองบ้านไผ่ พบว่า คราวเรือนมีความเปราะบาง ด้านที่อยู่อาศัยในที่ดินของราชการโดยไม่มีการเช่า (รพท.) นอกจากนี้พื้นที่ยังมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ (เช่น ถนนหลัก/เลี้ยว) สำหรับผลกระทบด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ คือ น้ำท่วมซ้ำซาก (ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ลุ่มต่ำ แอ่งกระทะรับน้ำและอยู่ติดกับห้วยจิก) นอกจากนี้ภายในพื้นที่ชุมชนยังมีประชากรที่เป็นวัยผู้สูงอายุอาศัยอยู่จำนวนหนึ่งที่อาศัยอยู่ในคราวเรือน แล้วเมื่อพิจารณาสภาพบ้านเรือนที่ไม่มั่นคงถาวร (บ้านไม้เก่า ชำรุด ทรุดโทรม) สุดท้ายคือการขาดความมั่นคงทางอาหารจากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ (ห้วยจิกเป็นพื้นที่รับน้ำเสียจากสถานประกอบการและปนเปื้อนสารเคมีจากภาคเกษตร และการปล่อยน้ำเสียมาจากเมืองและบ้านเรือนอีกด้วย)

สรุปความเปราะบาง คือ พื้นที่ชุมชนเมืองบ้านไผ่มีความเปราะบางเรื่องที่อยู่อาศัย ซึ่งมีสาเหตุเกิดจากการการอาศัยอยู่ในพื้นที่ของการรถไฟ ซึ่งอนาคตพื้นที่แห่งนี้จะเกิดโครงการพัฒนาตามแนวรถไฟขึ้นมา รวมถึงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ทำให้ได้รับผลกระทบจากการถูกบังคับให้ย้ายหรือการไล่รื้อที่อยู่อาศัย นอกจากนี้แล้วยังได้มีสาเหตุความเปราะบางจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ คือ น้ำท่วม อากาศหนาวจัดหรือร้อนจัด ประกอบกับโครงสร้างของบ้านเรือนและอาคารที่อยู่อาศัยของคราวเรือนยังไม่ได้มีความมั่นคงถาวรเท่าที่ควรจะเป็น เมื่อต้องเผชิญกับภัยพิบัติ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นโยบายการพัฒนาประเทศที่มุ่งสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการลงทุนในระบบสาธารณูปโภคและโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) โดยเฉพาะการคมนาคมและการขนส่ง เพื่อปูทางให้เกิดการลงทุนในภาคเอกชน ส่งผลให้เมืองมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วประกอบกับการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรเข้าสู่เมืองมากขึ้น ทำให้เมืองมีการขยายตัวด้านอสังหาริมทรัพย์ก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างไม่เหมาะสม มีการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ที่ราบลุ่ม และพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำ ที่มีอยู่เดิมเพื่อใช้ประโยชน์ที่ดินในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ด้านที่อยู่อาศัย ย่านธุรกิจ อุตสาหกรรม เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม และสภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเพิ่มโอกาสในการเกิดภัยพิบัติและความเสี่ยงให้กับเมือง

ในระดับท้องถิ่น พื้นที่ชุมชนเมืองบ้านไผ่ ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่กำหนดขึ้นในเมืองบ้านไผ่ ที่มีการขยายตัวของเมืองออกไปอย่างกว้างขวางนอกเขตผังเมืองหลัก ด้วยเหตุนี้ได้ทำให้ปัญหาเมืองบ้านไผ่ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความเติบโตของเมืองมีความซับซ้อนขึ้น เช่น ปัญหาความไม่เพียงพอของโครงสร้างพื้นฐาน ปัญหาการบุกรุกพื้นที่สาธารณะเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย อาทิ พื้นที่ทางรถไฟ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมกับการอยู่อาศัย ประกอบกับที่ผ่านมาในพื้นที่เมืองบ้านไผ่ เริ่มส่งสัญญาณถึงปัญหาการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ ทั้งเรื่องการประสบภัยแล้งอย่างรุนแรงที่ถือว่าแล้งที่สุดในรอบ 40 ปี เช่น น้ำแก่งละว้าซึ่งเป็นอ่างเก็บน้ำที่สำคัญของชุมชนนั้นแห้งขอดจนถึงพื้นดินกันอ่าง (บ้านเมือง, 2562) และยังเกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่จากฝนตกหนักติดต่อกันหลายวันทำให้น้ำล้นตลิ่งและเข้าท่วมพื้นที่ชุมชนอย่างรวดเร็ว ซึ่งมีชุมชนได้รับความเสียหายและพื้นที่ทำการเกษตรถูกทำลายเสียหายเป็นวงกว้าง โดยเฉพาะในเขตเทศบาลซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชน 4 ได้แก่ ชุมชนขนมจีน 2000 ชุมชนไผ่เก่า ชุมชนมิตรภาพซอย 4 และชุมชนสุขอนามย์ที่ซึ่งพื้นที่ดังกล่าว ได้รับผลกระทบในช่วงฤดูฝนเป็นประจำ เนื่องจากสภาพพื้นที่ของชุมชนที่เป็นจุดรับน้ำ (กองอำนวยการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยเทศบาลเมืองบ้านไผ่, 2563) เพราะอยู่ติดกับห้วยและเป็นทางน้ำไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำแก่งละว้าซึ่งเป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่เพื่อใช้ผลิตน้ำประปาเพื่ออุปโภคในอำเภอบ้านไผ่และอำเภอใกล้เคียงกัน และยังเป็นพื้นที่จุดเสี่ยงภัยด้านอุทกภัยและโคลนถล่ม

สถานการณ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นสภาพอากาศที่ไม่เป็นปกติในปัจจุบันได้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม ถึงแม้สถานการณ์ดังกล่าวจะบ่งบอกถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ แต่แท้ที่จริงแล้วภัยพิบัติทางธรรมชาติสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา แต่ที่ทำให้ประชาชนได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติรุนแรงขึ้น เนื่องมาจากในบริเวณเมืองบ้านไผ่มีสิ่งปลูกสร้างจากโครงการพัฒนาต่างๆ ทั้งรถไฟรางคู่ โรงงานอุตสาหกรรม คลังสินค้าต่างๆ ซึ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการปิดกั้นทางไหลของน้ำและทำให้เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมมีความรุนแรงมากขึ้น การเกิดภัยพิบัติน้ำท่วมแต่ละครั้ง ได้ส่งผลกระทบต่อสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนที่อาศัยอยู่ใน

บริเวณนั้น ประกอบกับยังมีความเปราะบาง ทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของครัวเรือนจึงเป็นอุปสรรคทำให้คนในชุมชนอยู่อย่างไม่ปลอดภัยและไม่สามารถรับมือกับความเสี่ยงภัยที่อาจเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ซึ่งหากไม่จัดการชุมชนเหล่านี้ก็จะยังคงเป็นพื้นที่ที่เปราะบางและประสบกับปัญหาภัยพิบัติอยู่เรื่อยไป

ดังนั้นงานศึกษานี้ จึงมีความสำคัญเนื่องจากการเตรียมข้อมูลเพื่อที่จะหาทางออกไม่ว่าจะเป็นการย้ายผู้คนไปอยู่ที่อื่นหรือการที่ผู้คนต้องปรับตัวและรับมือกับภัยพิบัติที่อาจเกิดขึ้นได้อีกในอนาคต เพื่อนำไปสู่การวางแผนร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้คนในชุมชนเหล่านี้ได้รับการดูแลคุณภาพชีวิตและทรัพย์สินอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมเช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) เพื่อศึกษาความเปราะบางและประเมินผลกระทบจากการเผชิญภัยพิบัติและการเติบโตของเมืองจากโครงการพัฒนาของรัฐ
- 2) เพื่อจัดทำชุดข้อมูลสำหรับข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการความช่วยเหลือที่สอดคล้องกับประเด็นความเปราะบางของชุมชนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3. กระบวนการดำเนินการศึกษา

สำหรับวิธีการศึกษาประเมินความเปราะบางพื้นที่เมืองบ้านไผ่ครั้งนี้ ได้ใช้รูปแบบการประเมินความเปราะบางแบบผสมผสาน มีวิธีการหลายหลายขั้นตอนเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลความเปราะบางของครัวเรือนที่ครอบคลุมที่สุด โดยมีขั้นตอนและวิธีการศึกษา ดังนี้

- 1) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเริ่มจากการเก็บข้อมูลแบบพื้นฐาน การทบทวน สัมภาษณ์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ของชุมชน จากนั้นจึงจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยเป็นการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับบริบทชุมชน ความเป็นมา การพัฒนาเมืองชายแดนที่สอดคล้องชุมชน ผลที่เกิดขึ้น และภัยพิบัติ ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชน ร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ประกอบด้วย (1) ชุมชน ผู้นำ คณะกรรมการ และตัวแทนชุมชน และ (2) ตัวแทนจากเทศบาลเมืองบ้านไผ่ ทั้ง 4 ชุมชน

สำหรับด้านการจัดสนทนากลุ่ม มีผู้เข้าร่วมทั้งสิ้น 20 คน โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มละ 10 คน โดยมีแนวทางสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) ตามประเด็นและแนวทางการสนทนากลุ่มที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ของชุมชน ประวัติความเป็นมา การพัฒนาเมือง การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

ผลกระทบที่เกิดขึ้น และแนวทางการจัดการของชุมชน ควบคู่กับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant observation)

ส่วนการสัมภาษณ์เชิงลึก (In- depth Interview) เป็นการศึกษากับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) คือ ประชากรในชุมชนที่อยู่อาศัยในชุมชน สามารถให้ข้อมูลและมีประสบการณ์ที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาของชุมชน โดยมีแนวทางการสัมภาษณ์ ซึ่งครอบคลุมประเด็นข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล ด้านสังคม เศรษฐกิจ สุขภาพ และข้อมูลประสบการณ์ชีวิตที่เปลี่ยนแปลงและการพัฒนาความเป็นเมืองของชุมชน ควบคู่กับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant observation) พร้อมทั้งสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายที่อยู่ในพื้นที่เมืองบ้านไผ่

2) การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่ออธิบายความแปรปรวนและการเผชิญกับปัญหาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการพัฒนาเมือง นอกจากนี้ยังศึกษาในประเด็นความเป็นอยู่และความอยู่ดีมีสุขของชุมชนชายแดนในพื้นที่โครงการพัฒนาจากภาครัฐ โดยเก็บข้อมูลจำนวน 100 ครอบครัว ซึ่งมีแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structural Interview Schedule) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประเด็นการเก็บรวบรวมข้อมูลครอบคลุมข้อมูลทั่วไป ข้อมูลด้านสังคม เศรษฐกิจ รายได้ การถือครองทรัพย์สิน และการเข้าถึงแหล่งน้ำของครัวเรือน และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ในสถิติเชิงพรรณนาเพื่ออธิบายผลการศึกษาที่สอดคล้องกับชุมชน

4. พื้นที่การศึกษา

4.1 บริบท/ประวัติศาสตร์ชุมชน

สำหรับประวัติความเป็นมาของพื้นที่เมืองบ้านไผ่ ได้ทำการวิเคราะห์และเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นประวัติความเป็นมาทั้ง 3 พื้นที่ ประกอบด้วย พื้นที่ชุมชนมิตรภาพชอย 4 ชุมชนสุมนามัย และชุมชนหมู่ 1 พัฒนา โดยมีรายละเอียดดังนี้

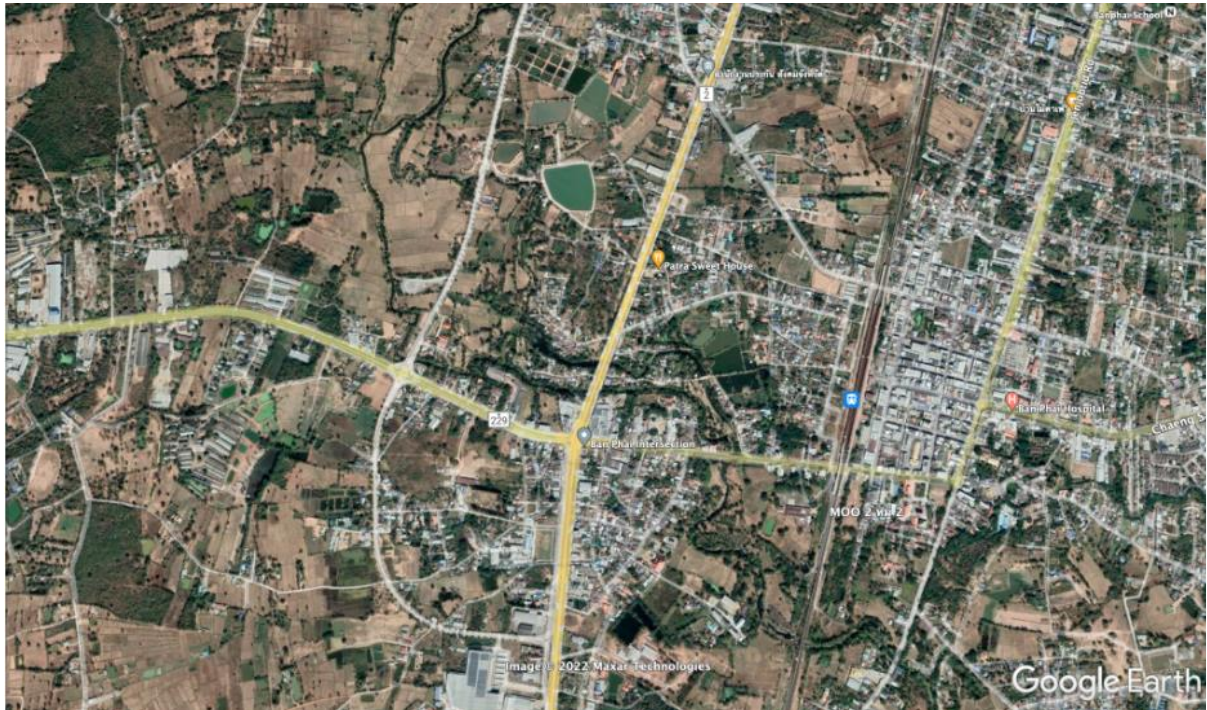
พื้นที่ชุมชนมิตรภาพชอย 4 เมื่อประมาณ 40 กว่าปีที่ผ่านมานี้ สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ของเมืองบ้านไผ่เป็นสวนผัก ป่าไผ่ และเป็นพื้นที่รกร้าง มีบ้านเรือนมาตั้งอยู่แค่ 5-6 หลังคาเรือน ปัจจุบันมี 85 หลังคาเรือน ยังไม่มีถนน ไฟฟ้า ประปา ต้องใช้ไฟตะเกียง ใช้น้ำห้วย หรือซื้อน้ำประปา บาตาลใช้ รถละ 10 บาท ประมาณปี 46 ถนนเข้ามาเป็นดินลูกรัง เป็นทราย พร้อมๆกับที่ไฟฟ้า ประปาเข้ามาก่อนหน้านั้น 2 ปี ซึ่งประชากรก็เลื่อนย้ายเข้ามาหนาแน่นเท่ากับปัจจุบัน ซึ่งลักษณะครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในชุมชนมิตรภาพชอย 4 จะเป็นรุ่นลูกรุ่นหลานที่แตกขยายครอบครัวออกมา ไม่มีคนอื่นย้ายเข้ามา ซึ่งในอดีตประชากรส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในชุมชน โยกย้ายมาจากที่อื่น เช่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด เนื่องจากเป็นพื้นที่ชุมทางรถไฟ เป็นแหล่งรวมผู้คน ประชากรหนาแน่น เดินทางไปมาสะดวก ทำให้ทำมาหากินง่าย เช่น มารับจ้าง มาขายอาหาร ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมี

ความสัมพันธ์กันดี เนื่องจากรู้จักกันมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย มีการพึ่งพาอาศัยกันดี มีการทำบุญประเพณีร่วมกันทั้งชุมชน แต่ในปัจจุบันเริ่มมีคนจากที่อื่นเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้นจากการแต่งงาน

สำหรับความเป็นมาของพื้นที่ชุมชนสมุนามัย พ.ศ.2516 เริ่มมีการอพยพย้ายถิ่นฐานมาจากตะวันออกวัดจันทร์ คนในชุมชนย้ายมาจากในเมืองขอนแก่น ย้ายตามครอบครัวและเป็นที่ดินโฉนด เหตุผลที่ย้ายออกมาอยู่ที่นี่ เนื่องจากที่อยู่อาศัยเดิมที่ต้องเช่าที่ดินส่วนบุคคล คนในชุมชนจึงตัดสินใจย้ายที่อยู่อาศัยใหม่ มาอยู่ใกล้บริเวณพื้นที่การรถไฟ เนื่องจากที่อยู่อาศัยไม่ได้เช่าประกอบกับมีแหล่งน้ำห้วยจิก ที่สามารถใช้ในการเกษตรได้อีกด้วย และยังเป็นพื้นที่ชุมทางของเศรษฐกิจ เป็นศูนย์กลางกระจายสินค้าอีกด้วย ต่อมาในช่วงปี พ.ศ.2520 หมู่ที่ 18 อำเภอบ้านไผ่ ตำบลบ้านไผ่ เปลี่ยนมาเป็นหมู่ที่ 20 สร้างชุมชนสมุนามัย ชุมชนสมุนามัยเกิดจากการรวมกันของ 3 คุ่ม ได้แก่ คุ่มหนองจั่ว คุ่มโรงสูบ และคุ่มสะพานลอย โดยปัจจุบัน คุ่มหนองจั่ว มีครัวเรือนประมาณ 25 ครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นที่ดินของการรถไฟ และบางส่วนเป็นพื้นที่ตกหล่นยังไม่มีการวัดขนาดพื้นที่ชัดเจน ปัจจุบันอยู่ในขั้นตอนรอกทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาตรวจสอบและวัดพื้นที่ คุ่มโรงสูบ มีครัวเรือนประมาณ 32 ครัวเรือน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่มิโฉนด บางส่วนพื้นที่การรถไฟ และคุ่มสะพานลอย มีครัวเรือนประมาณ 20 ครัวเรือน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่มิโฉนด

พื้นที่ชุมชนหมู่ 1 พัฒนา ได้มีประวัติความเป็นมาเมื่อประมาณ พ.ศ. 2508 มีชาวบ้านมาอาศัยอยู่เพียง 3 หลังคาเรือน เข้ามาจับจองพื้นที่ ซึ่งเมื่อก่อนที่แถวนี้มีลักษณะเป็นป่าไผ่ ป่าแก จากนั้นก็ได้เริ่มมีคนทยอยเข้ามาอยู่โดยคนที่มาทีหลังต้องได้มาซื้อสิทธิ์ต่อจากคนที่มาอาศัยอยู่ก่อน จากแปลงละ 500 บาท ราคาก็เพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ จนปัจจุบันราคาแปลงละ 10,000 กว่าบาทก็มี เมื่อก่อนสภาพสิ่งแวดล้อมดีมาก ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ คนในชุมชนส่วนใหญ่อยู่มาตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ ประชากรเริ่มหนาแน่นขึ้น โดยเฉพาะในช่วงปี 2518-2520 ที่ภาครัฐเริ่มเข้ามาพัฒนาในพื้นที่ มีไฟฟ้าเข้ามาในชุมชน จนเกิดการแตกขยายของครัวเรือนเดิม และคนที่เริ่มย้ายเข้ามาอยู่ใน ซึ่งรวมแล้วในช่วงเวลานั้นมีคนเข้ามาอาศัยอยู่ประมาณ 30 หลังคาเรือน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนค่อนข้างดี มีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีการทำกิจกรรมร่วมกันเป็นอย่างดี สมัยก่อนคนในชุมชนมีอาชีพปลูกปอ ปลูกหัวผักกาด ในช่วง ปี 2540 ประชากรก็เริ่มหนาแน่น และมีประชากรหนาแน่นสุดในช่วงปี 2560 จนถึงปัจจุบัน มีประมาณ 80 หลังคาเรือน สมัยก่อนใช้น้ำบาดาล น้ำค่อนข้างกร่อย ตอนนี้อย่างสามารถหาปลาจากห้วยจิกได้อยู่ แต่จะมีปัญหาในช่วงหน้าฝนที่จะมีการไหลของน้ำจากครัวเรือนเข้ามาทำให้น้ำค่อนข้างสกปรก ทำให้น้ำในลำห้วยเน่าเสีย ทำให้น้ำเค็ม คนในชุมชนไม่สามารถใช้น้ำในการทำเกษตรได้

4.2 สภาพพื้นที่ทางกายภาพ

ภาพที่ 1 พื้นที่เมืองบ้านไผ่

ที่มา: <https://www.google.com/maps/place>

สำหรับพื้นที่ประเมินความประปรายบางทั้ง 4 พื้นที่ ประกอบด้วย ชุมชนมิตรภาพซอย 4 ชุมชนสุมนามัย และชุมชนหมู่ 1 พัฒนา ได้อยู่ในเขตการปกครองของเทศบาลเมืองบ้านไผ่ ตำบลในเมือง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น มีพื้นที่เขตเทศบาล 16.20 ตารางกิโลเมตร มีระยะทางห่างจากจังหวัดขอนแก่น ประมาณ 44 กิโลเมตร เทศบาลเมืองบ้านไผ่ อยู่ในเขตการปกครองของอำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ประกอบขึ้นด้วยพื้นที่ในเขตการปกครอง ของตำบล 3 ตำบล ประกอบด้วย ตำบลในเมือง ตำบลบ้านไผ่ และตำบลแคนเหนือ ตำบลในเมืองและตำบลบ้านไผ่มีพื้นที่ในเขตเทศบาลตำบลละ 8.20 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 46.59 รวมเป็นร้อยละ 93.08 ส่วนตำบลแคนเหนือมีพื้นที่ 1.20 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 6.82 ของพื้นที่ทั้งหมด เทศบาลเมืองบ้านไผ่ประกอบด้วย ประชากร จำนวน 27,733 คน แยกเป็น ชาย 13,365 คน หญิง 14,368 คน จำนวนครัวเรือน 12,650 ครัวเรือน (ณ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2563) ประกอบด้วยชุมชนต่าง ๆ จำนวน 39 ชุมชน (กองอำนวยการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยเทศบาลเมืองบ้านไผ่, 2563)

เมื่อพิจารณาข้อมูลลักษณะกายภาพของพื้นที่ทั้ง 4 แห่ง มีความคล้ายคลึงกันและมีความแตกต่างกันของแต่ละชุมชนอย่างเห็นได้ชัดเจน มีรายละเอียดดังนี้

พื้นที่ชุมชนมิตรภาพซอย 4 พบว่า ลักษณะภูมิประเทศ ของชุมชนมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะ มีหนองน้ำใกล้หมู่บ้าน ที่พักอาศัยอยู่ต่ำกว่าความสูงถนนประมาณ 100 เมตร ปัจจุบัน มีครัวเรือน 85 ครัวเรือน ตระกูลขานสำราญ ตระกูลตอนเส ตระกูลผิวขม พื้นที่มิตรภาพซอย 4 (ขนาด 10 กว่าไร่) พื้นที่เป็นที่ดินของรถไฟทั้งหมด ไม่มีโฉนด ลักษณะการสร้างบ้านเรือน บ้านติดกัน แบ่งเป็นล๊อคอย่างชัดเจน ไม่มีหอพัก

พื้นที่ชุมชนสุมนามัย พบว่า ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ลาดเอียง และต่ำ ติดกับลำห้วยจิก ซึ่งเป็นทางน้ำหลากตลอดช่วงของฤดูฝน ไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำแก่งละว้า ใกล้กับสถานีขนส่งผู้โดยสารอำเภอบ้านไผ่ และสถานีรถไฟอำเภอบ้านไผ่ มีการปลูกสร้างบ้านเรือนเป็นบริเวณกว้างและมีการกระจุกตัวของครัวเรือนตามแนวของลำห้วยจิกโดยเฉพาะการปลูกสร้างบ้านเรือนใกล้กับสะพานขาว ซึ่งบริเวณนี้เป็นพื้นที่ต่ำมากและติดกับลำห้วยจิก และมีการสร้างบ้านเรือนติดกับลำห้วยตลอดแนวทางของลำห้วยจนไปบรรจบถนนมิตรภาพเส้นทางไปจังหวัดขอนแก่น การปลูกสร้างบ้านเรือนมีความแออัด ไม่เป็นสัดส่วน ทรัพยากรธรรมชาติ มีแหล่งน้ำห้วยจิก ใช้สำหรับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และใช้สำหรับการหาปลาเพื่อดำรงชีพของคนในชุมชน ปัจจุบันแหล่งน้ำห้วยจิกไม่สามารถใช้ในการหาปลาได้ เนื่องจากความกลายเป็นเมืองทำให้มีสถานประกอบการต่างๆเข้ามามากขึ้น อีกทั้งสถานประกอบการไม่มีการควบคุมการปล่อยน้ำเสียหรือการบำบัดน้ำเสียก่อนลงสู่แหล่งน้ำ ส่งผลให้ปลาอยู่ในน้ำมีการตายและการสะสมของสารเคมี จึงทำให้ไม่สามารถบริโภคปลาในแหล่งน้ำห้วยจิกได้

พื้นที่ชุมชนหมู่ 1 พัฒนา พบว่า มีลักษณะเป็นแอ่งกระทะ มีหนองน้ำใกล้หมู่บ้าน ที่พักอาศัยของคนชุมชนอยู่ต่ำกว่าความสูงถนนประมาณ 100 เมตร (ขนาดพื้นที่หมู่บ้านประมาณ 13 ไร่) ทรัพยากรธรรมชาติ มีแหล่งน้ำ ห้วยจิกไหลผ่าน และสามารถใช้ในการทำเกษตรกรรม และหาปลา ทรัพยากรป่า มีป่ามะขามเทศ มีการใช้ประโยชน์ คือ ตัดไม้เผาถ่านขาย จำนวนครัวเรือน 58 ครัวเรือน ไม่มีทะเบียนราษฎร 17 ครัวเรือน (ที่ดินรถไฟ) พื้นที่ส่วนมากเป็นที่ดินราชพัสดุและที่ดินโฉนด จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 228 ครัวเรือน พื้นที่ทำกิน ส่วนใหญ่เป็นการทำเกษตรภายในครัวเรือ ลักษณะการสร้างบ้านเรือนติดกับลำห้วยตลอดแนวทางของลำห้วย จนไปบรรจบถนนมิตรภาพเส้นทางไปจังหวัดขอนแก่น การปลูกสร้างบ้านเรือนมีความแออัด ไม่เป็นสัดส่วน

กล่าวโดยสรุป ลักษณะเชิงพื้นที่ของชุมชนชุมชนมิตรภาพซอย 4 ชุมชนสุมนามัย และชุมชนหมู่ 1 พัฒนา ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบ้านไผ่ ตลอดแนวทางพาดผ่านของสถานีรถไฟอำเภอบ้านไผ่ ซึ่งมีลักษณะพื้นที่ลาดเอียง และต่ำ ติดกับลำห้วยจิก ซึ่งเป็นทางน้ำหลากตลอดช่วงของฤดูฝน ไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำแก่งละว้า ลักษณะพื้นที่ของชุมชน ใกล้กับสถานีขนส่งผู้โดยสารอำเภอบ้านไผ่ และสถานีรถไฟอำเภอบ้านไผ่ มีการปลูกสร้างบ้านเรือนเป็นบริเวณกว้างและมีการกระจุกตัวของครัวเรือนตามแนวของลำห้วยจิกโดยเฉพาะการปลูก

สร้างบ้านเรือนใกล้กับสะพานขาว ซึ่งบริเวณนี้เป็นพื้นที่ต่ำมากและติดกับลำห้วยจิก และมีการสร้างบ้านเรือนติดกับลำห้วยตลอดแนวทางของลำห้วยจนไปบรรจบถนนมิตรภาพเส้นทางไปจังหวัดขอนแก่น การปลูกสร้างบ้านเรือนมีความแออัด ไม่เป็นสัดส่วน ในบางพื้นที่ของครัวเรือนมีความรกของต้นหญ้าและมีน้ำขังในช่วงของฝนตก และสภาพแวดล้อมไม่ถูกสุขลักษณะ มีการทิ้งเศษขยะ และไม่สะอาดเท่าที่ควร

4.3 ข้อมูลทั่วไปของครัวเรือนทั้ง 4 พื้นที่

สำหรับการสำรวจข้อมูลเชิงปริมาณด้านข้อมูลทั่วไปของครัวเรือนพื้นที่ 3 แห่ง เมืองบ้านไผ่ ด้านอายุของสมาชิกในครัวเรือน พบว่า อายุของสมาชิกในครัวเรือนอยู่ที่น้อยกว่า 20 ปี มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 30.50 รองลงมาคืออายุระหว่าง 20-40 ปี (ซึ่งเป็นวัยทำงานในครัวเรือน) สำหรับอาชีพของครัวเรือน พบว่า สมาชิกครัวเรือนเป็นนักเรียน/นักศึกษา มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 25.40 เมื่อพิจารณาอาชีพต่อไปแล้ว พบว่า ครัวเรือนประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป คิดเป็นร้อยละ 23.60 รองลงมาคือประกอบอาชีพค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว คิดเป็นร้อยละ 21.30 สุดท้ายด้านการศึกษาของสมาชิกในครัวเรือน พบว่า สมาชิกในครัวเรือนมีระดับการศึกษาอยู่ชั้นประถมศึกษามากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 32.30 รองลงมาคือมีระดับการศึกษาอยู่ที่ชั้นมัธยมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 21.70 และยังมีสมาชิกในครัวเรือนที่กำลังศึกษาอยู่ คิดเป็นร้อยละ 21.50

ตารางที่ 1 บริบททั่วไป

บริบททั่วไป	ร้อยละ
อายุของสมาชิกในครัวเรือน	
น้อยกว่า 20 ปี	30.50
ระหว่าง 20-40 ปี	25.20
ระหว่าง 41-60 ปี	23.60
มากกว่า 60 ปี	20.80
รวม	100.00
อาชีพของครัวเรือน	
เกษตรกร	1.20
รับจ้างทั่วไป	23.60
ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	21.50
พนักงาน/ลูกจ้าง บริษัทหรือห้างร้าน	6.00
รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ	1.40
รับราชการหรือลูกจ้างของหน่วยงานราชการ	0.20
นักเรียน/นักศึกษา	25.40

บริบททั่วไป	ร้อยละ
ไม่สามารถทำงานได้ เช่น พิการ	3.90
ว่างงาน	14.10
อื่น ๆ	2.80
รวม	100.00
การศึกษาของครัวเรือน	
ประถมศึกษา	32.30
มัธยมศึกษา	21.70
ปวช/ปวส	8.30
ปริญญาตรี	5.10
สูงกว่าปริญญาตรี	5.10
กำลังศึกษาอยู่	21.50
อื่น ๆ	6.00
รวม	100.00

4.4 ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ

สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพ พบว่า ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บริเวณนี้ ส่วนมากเป็นผู้ที่มีรายได้น้อย ประกอบอาชีพรับจ้าง ขายพวงมาลัย เก็บของเก่าขาย และเนื่องจากพื้นที่บริเวณนั้นเป็นที่ลุ่มต่ำกว่าถนนและอยู่ติดกับลำห้วย ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนเหล่านี้จึงมักประสบปัญหาน้ำท่วม โดยเฉพาะในทุกฤดูฝนจะเกิดน้ำท่วมซ้ำซากทุกปีส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบริเวณนั้น

เมื่อพิจารณาข้อมูลการสำรวจเชิงปริมาณ พบว่า การสำรวจข้อมูลด้านเศรษฐกิจของครัวเรือนในพื้นที่เมืองบ้านไผ่ ด้านรายได้ของครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนมีรายได้อยู่ที่ระหว่าง 5,000-15,000 บาทต่อเดือนมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 39.00 รองลงมาคือมีรายได้อยู่ที่ระหว่าง 15,001-30,000 บาทต่อเดือน คิดเป็นร้อยละ 28.00 สำหรับรายจ่ายของครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนมีรายจ่ายระหว่าง 5000-15000 บาทต่อเดือนมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 41.80 รองลงมาคือมีรายจ่ายอยู่ต่ำกว่า 5000 บาทต่อเดือน คิดเป็นร้อยละ 29.60

ตารางที่ 2 ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ

ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ	ร้อยละ
รายได้ของครัวเรือน	
น้อยกว่า 5000 บาท	16.00
ระหว่าง 5000-15000 บาท	39.00
ระหว่าง 15001-30000 บาท	28.00
มากกว่า 30000 บาท	17.00
รวม	100.00
รายจ่ายของครัวเรือน	
น้อยกว่า 5000 บาท	29.60
ระหว่าง 5000-15000 บาท	41.80
ระหว่าง 15001-30000 บาท	22.40
มากกว่า 30000 บาท	6.10
รวม	100.00

5. ข้อมูลความเปราะบางของครัวเรือนเมืองบ้านไผ่

5.1 ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

1) ชุมชนมิตรภาพซอย 4

ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม พบว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง ส่วนรายได้คนในชุมชนส่วนใหญ่เพียงพอต่อรายจ่าย แต่เนื่องด้วยการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ทำให้เศรษฐกิจแย่ลง คนในชุมชนมีรายได้ไม่เพียงพอต่อรายจ่าย ชาวบ้านส่วนน้อยมีหนี้สิน และปัจจุบันการมีหนี้สินลดน้อยลงเรื่อย ๆ สำหรับด้านสิ่งแวดล้อม ชุมชนมิตรภาพซอย 4 มีแหล่งน้ำธรรมชาติสำคัญไหลผ่าน คือ ห้วยจิก แต่เดิมห้วยจิกถูกใช้ประโยชน์สำหรับหาสัตว์น้ำ ต่อมาเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรน้ำ ลำห้วยจิกไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ เนื่องจากปัญหาน้ำเน่าเสีย จากการกลายเป็นเมือง เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของสถานประกอบการ ปล่อยน้ำเสียลงสู่ชุมชน และหน่วยงานภาครัฐยังไม่มีจัดการแก้ไขปัญหาได้ จึงส่งผลให้เกิดปัญหาน้ำเน่าเสียในชุมชน อย่างไรก็ตาม คนในชุมชนยังไม่มีปรับตัว หรือมีมาตรการในการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ยังคงรอหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาแก้ไขเพียงอย่างเดียว

2) ชุมชนสุมนามัย

ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม พบว่า อาชีพคนในชุมชนส่วนใหญ่ คือ รับจ้างทั่วไป แม่ค้าขายต้นไม้ ร้อยมาลัย ข้าราชการ ไม่มีอาชีพที่ทำรายได้ให้กับคนในชุมชน มีคนทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมใกล้บ้านเป็นส่วนน้อย เดินทางไปทำงานโดยรถรับส่ง ส่วนใหญ่รายได้ไม่เพียงพอต่อรายจ่าย และยังมีส่วนน้อยที่เป็นบุคคลยากจนที่รายได้ไม่ถึงเกณฑ์ คนส่วนใหญ่เป็นหนี้ เนื่องจากรายได้ที่ไม่มั่นคง จึงต้องไปกู้หนี้ยืมสินนอกระบบ ส่งผลให้เกิดปัญหาหนี้สิน และปัญหาคุณภาพชีวิตของประชาชนอีกด้วย ส่วนด้านสังคม ประชากรในชุมชนส่วนใหญ่ เป็นคนภายในชุมชนที่ขยายครอบครัวมาตั้งแต่ พ.ศ.2520 ช่วงก่อตั้งชุมชนสุมนามัย จากการรวม 3 คุ่มเข้าด้วยกัน ต่อมาเริ่มมีการอพยพย้ายถิ่นฐานมาตามครอบครัว มีลูกหลาน ส่งผลให้มีการขยายจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น และการแบ่งที่ดิน การใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้นตามไปด้วย ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนยังคงมีความเอื้ออาทรต่อกัน หากมีกิจกรรมทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นงานบุญ งานฌาปนกิจของคุ่มอื่น คนในชุมชนก็จะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี อีกทั้งยังมีกองทุนเงินล้าน ซึ่งเป็นการรวมกันทั้ง 3 คุ่มมีการจัดประชุมคนในชุมชนอยู่เป็นประจำคนในชุมชนก็ให้ความร่วมมือเข้าร่วมอย่างสม่ำเสมอในชุมชนไม่มีปัญหาร้ายแรง ไม่มีปัญหาทะเลาะวิวาท ส่วนน้อยคือปัญหาเสพติด จากคนภายนอกที่เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชน คนในชุมชนให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมส่วนรวมเป็นอย่างดี ประเพณีของชุมชนจัดขึ้นโดยแยกกันแต่ละคุ่ม ถ้าหากมีการเกิด การตาย แต่ละคุ่มก็จะมาช่วยเหลือร่วมกันตลอดเป็น อย่างดี อย่างไรก็ตามในชุมชนมีกลุ่มเปราะบางซึ่งเป็นผู้พิการ ผู้สูงอายุ ปัญหาผู้ดูแลผู้พิการไม่เพียงพอต่อจำนวนผู้พิการ ทำให้ไม่สามารถดูแลผู้พิการได้อย่างทั่วถึง

สำหรับด้านสิ่งแวดล้อม มีการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรน้ำ เนื่องด้วยจากการกลายเป็นเมือง ทำให้สถานประกอบการเพิ่มมากขึ้นและสถานประกอบการนั้นไม่มีการควบคุม และไม่มีการบำบัดน้ำเสียก่อนปล่อยน้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำ ประกอบกับลำห้วยตื้นเขิน ส่งผลให้น้ำท่วมอยู่เป็นประจำทุกปีในฤดูฝน ปัจจุบันแหล่งน้ำห้วยจิกไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้เลย เนื่องจากปัญหาน้ำเน่าเสีย ประกอบกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ยังไม่มีนโยบายในการส่งเสริมการบำบัดน้ำเสียในชุมชน ซึ่งชุมชนไม่มีความขัดแย้งในด้านการใช้ทรัพยากร ภายในชุมชนมีแหล่งน้ำสาธารณะ ลำห้วยจิกมีการใช้ประโยชน์ร่วมกัน แต่ปัจจุบันแหล่งน้ำนี้ไม่สะอาด จึงไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ คนในชุมชนเองยังไม่มี การปรับตัว หรือการเตรียมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจน

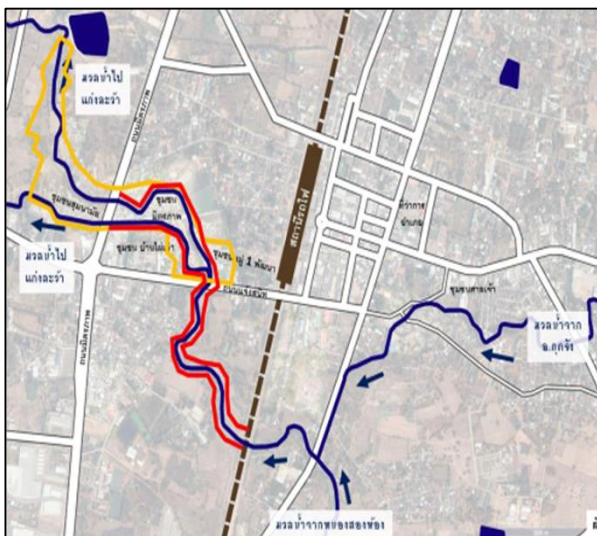
3) ชุมชนหมู่ 1 พัฒนา

ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม พบว่า ด้านเศรษฐกิจ ของคนในชุมชน ปัจจุบันคนในชุมชนส่วนใหญ่ทำอาชีพรับจ้าง ค้าขาย มีการทำเกษตรบ้างเล็กน้อยและเปลี่ยนจากเมื่อก่อนที่มีการปลูกพืชผักก็ได้เปลี่ยนเป็นการเลี้ยงสัตว์แทน เช่น เลี้ยงหมู เลี้ยงวัว เนื่องจากที่มีพื้นที่ว่างที่สามารถเลี้ยงวัวแบบปล่อยได้ โดยให้หากินบริเวณริมห้วย ปัจจุบันการหาอยู่หากินของคนในชุมชนมีความลำบากมากขึ้น คนรุ่นหลังจึงออกไปทำงานนอกพื้นที่ส่วนใหญ่ ทั้งกรุงเทพฯและในตัวเมืองขอนแก่น ปัจจุบันคนในชุมชนจึงเหลือแต่คนสูงอายุ ที่เป็นปู่ตาตายายเลี้ยงหลานอยู่บ้านและคอยรับเงินที่ลูกหลานทำงานส่งมาให้ ส่วนด้านสังคม ชุมชนเริ่มกลายเป็นชุมชนของผู้สูงอายุ จากการที่ลูกหลานเริ่มละทิ้งพื้นที่ออกไปทำงานในเมือง จึงเหลือแต่ผู้สูงอายุและเด็กเล็ก อย่างไรก็ตามในชุมชนก็ยังมีปัญหาสังคมอื่นๆ เช่น ปัญหาเสพติด จากการนำเข้ามาของคนภายนอก เช่น วัยรุ่นที่แต่งเข้ามาเป็นเขยอาศัยอยู่ในชุมชน การก่อตั้งกองทุน ในชุมชนมีกองทุนสะสม ที่

ชาวบ้านต้องส่งเข้าอ้อมในกองทุนเดือนละ 200 บาท เมื่อถึงรายปีก็จะได้ปันผลและสามารถกู้ยืมได้ในอัตราดอกเบี้ยที่ถูกกว่า สำหรับด้านสิ่งแวดล้อม ในชุมชนมีแหล่งเศรษฐกิจทางธรรมชาติ คือ มีต้นมะขามเทศขึ้นอยู่เป็นจำนวนมากบริเวณชุมชน ซึ่งที่ผ่านมาชาวบ้านหารายได้จากการเก็บมะขามเทศเหล่านี้ไปขาย แต่เมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมาจากการสังเกตพบว่า มะขามเทศที่เคยเก็บได้ตามฤดูกาลในทุกปี เริ่มออกช้ากว่าปกติ จึงคาดว่าสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้หรือไม่ แต่อย่างไรก็ตาม สำหรับประเด็นความเป็นเมืองนั้น ชาวบ้านมองว่าในแง่เศรษฐกิจก็ทำให้คนในชุมชนมีรายได้มากขึ้น เนื่องจากทำให้มะขามเทศขายได้ราคาดีขึ้น

5.2 ประสบการณ์/ภัยพิบัติที่เกิดขึ้นในชุมชน

สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพ พบว่า พื้นที่เกิดปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก เป็นประจำทุกปี เมื่อปี พ.ศ. 2562 เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่จากพายุโพดุล โดยชาวบ้านให้ข้อมูลว่ามีสาเหตุมาจาก ถนนขวางทางระบายน้ำ ท่อระบายน้ำขนาดเล็ก และดินเข้าไปอุดตันท่อระบายน้ำ ผักตบชวาขวางทางการระบายน้ำ เมื่อพิจารณาจากภาพที่ 2 เห็นได้ว่าทิศทางไหลของน้ำจะมาจากทิศตะวันออกและทิศใต้ของเมืองบ้านไผ่ (อำเภอหนองสองห้อง, อำเภอโนนศิลา) ส่งผลทำให้เกิดน้ำสะสมไหลเข้าเมืองบ้านไผ่ และบริเวณที่น้ำท่วมสูงที่สุดคือชุมชนหมู่ 1 พัฒนา เนื่องจากลักษณะพื้นที่ต่ำและอยู่ใกล้กับลำห้วยจิก นอกจากนั้นแล้วน้ำยังไหลแรงบริเวณพื้นที่ชุมชนมิตรภาพซอย 4 และชุมชนสุมนามัย เกิดพื้นที่ความเสียหายครอบคลุมทั่วทั้งชุมชนบางครัวเรือนทรัพย์สินเสียหายเกือบทั้งหมด ทั้งข้าวของเครื่องใช้และบ้านเรือน ทรัพย์สินที่ “ไปหมดเลย เหลือแต่ชีวิต” ได้แก่ รถยนต์ โทรี ตู้เย็น เสื้อผ้า เครื่องใช้ไฟฟ้า เป็นต้น ต้องอพยพคนขึ้นไปอาศัยอยู่บนถนน แต่ก็ได้รับความช่วยเหลือจากการบริจาค ข้าวสาร อาหารแห้ง ยารักษาโรค ทั้งจากประชาชนทั่วไป หน่วยงานภาครัฐ ธุรกิจเอกชน มีการกระจายความช่วยเหลือกันอย่างทั่วถึง จนรู้สึก “ซาบซึ้งในน้ำใจคนไทย” การที่ทุกคนต่างได้รับความช่วยเหลืออย่างทั่วถึงเนื่องจาก มีการจัดการข้อมูลผู้ประสบภัยที่ดี ลงทะเบียนผู้ได้รับความเดือดร้อน และมีจุดให้ความช่วยเหลือที่ชัดเจน (เนื่องจากผู้ได้รับผลกระทบจะถูกนำไปอาศัยรวมกันบนถนน)

ภาพที่ 2 แผนที่เปรียบเทียบระหว่างช่วงปกติกับช่วงน้ำท่วม

ที่มา: จากโครงการวิจัยการจัดการความเสี่ยงภัยน้ำท่วมแบบมีส่วนร่วม: เพื่อการพัฒนานโยบายของประเทศ
ไทยกรณีศึกษาจากเหตุการณ์อุทกภัยบ้านไผ่ (2564-2565)

เช่นเดียวกันข้อมูลเชิงปริมาณที่ยืนยันประสบการณ์ประสบการณ์การเผชิญปัญหาของพื้นที่
เมืองบ้านไผ่ เห็นได้จากข้อมูลการสำรวจเชิงปริมาณโดยภาพรวมด้านประสบการณ์การเผชิญปัญหาในรอบ
5 ที่ผ่านมา 5 อันดับแรก ของครัวเรือนพื้นที่บ้านไผ่ พบว่า มีประสบการณ์การเผชิญปัญหาน้ำท่วมมากที่สุด
คิดเป็นร้อยละ 96.00 รองลงมาคือการเผชิญปัญหาลมพายุ, ปัญหาอากาศหนาวจัด/ร้อนจัด, ปัญหาน้ำเสีย
และปัญหาการถูกบังคับให้ย้าย หรือการไล่ออกจากที่อยู่อาศัย คิดเป็นร้อยละ 44.00, 41.00, 38.00 และ 32.00
ตามลำดับ

ตารางที่ 3 ประสบการณ์การเผชิญปัญหาในรอบ 5 ที่ผ่านมา 5 อันดับแรก (ตอบได้หลายข้อ)

ประสบการณ์	ร้อยละ
1. ปัญหาน้ำท่วม	96.00
2. ปัญหาลมพายุ	44.00
3. ปัญหาอากาศหนาวจัด/ร้อนจัด	41.00
4. ปัญหาน้ำเสีย	38.00
5. ปัญหาการถูกบังคับให้ย้าย หรือการไล่ออกจากที่อยู่อาศัย	32.00

นอกจากนี้แล้วเมื่อพิจารณาลักษณะทางกายภาพบ้านเรือนของคนที่ย้ายอยู่ในพื้นที่ประเมิน
ความเปราะบางเมืองบ้านไผ่ พบว่า ครัวเรือนในพื้นที่ชุมชนเมืองบ้านไผ่มีลักษณะเป็นบ้านครึ่งปูนครึ่งไม้มาก
ที่สุด คิดเป็นร้อยละ 47.00 รองลงมาคือเป็นบ้านปูนชั้นเดียว คิดเป็นร้อยละ 43.7 และที่เหลือคือลักษณะบ้าน
อื่น ๆ (ตารางที่) จากการสังเกตบ้านของคนในชุมชนแล้ว เห็นได้ว่าส่วนใหญ่ยังไม่มั่นคงแข็งแรง เป็นบ้านที่เก่า
และมีโครงสร้างที่ไม่มั่นคงถาวร ลักษณะบ้านบางหลังยังมีร่องรอยการถูกน้ำท่วมและความทรุดโทรมลงไป
อย่างมาก

ตารางที่ 4 ลักษณะโครงสร้างอาคารและที่อยู่อาศัย

ลักษณะโครงสร้างอาคารและที่อยู่อาศัย	ร้อยละ
1. บ้านไม้ชั้นเดียว	4.00
2. บ้านไม้ยกพื้นสูง	4.00
3. บ้านครึ่งปูนครึ่งไม้	47.00

4. บ้านปูนชั้นเดียว	43.00
5. บ้านปูนสองชั้น	1.00
6. อื่น ๆ	1.00
รวม	100.00

6. ความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือน

สำหรับระดับความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนพื้นที่เมืองบ้านไผ่ พบว่า ระดับความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนพื้นที่เมืองบ้านไผ่อยู่ในระดับปานกลาง (คะแนนระหว่าง 9 – 12 คะแนน) คิดเป็นร้อยละ 44.00 และมีระดับความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนในระดับมาก (คะแนนระหว่าง 13 – 15 คะแนน) คิดเป็นร้อยละ 30.00 มีเพียงร้อยละ 26.00 เท่านั้นที่มีความอยู่ดีมีสุขอยู่ในระดับน้อย ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนเมืองบ้านไผ่มีความอยู่ดีมีสุขอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างไปทางมาก (ตารางที่ 5)

ตารางที่ 5 ระดับความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนเมืองบ้านไผ่

ระดับความอยู่ดีมี	ร้อยละ
ระดับน้อย (คะแนนระหว่าง 5 – 8 คะแนน)	26.00
ระดับปานกลาง (คะแนนระหว่าง 9 – 12 คะแนน)	44.00
ระดับมาก (คะแนนระหว่าง 13 – 15 คะแนน)	30.00
รวม	100.00
เฉลี่ย = 10.34, น้อยสุด = 8, มากสุด = 15	

เมื่อพิจารณาความอยู่ดีมีสุขจำแนกตามรายข้อ พบว่า ข้อคำถามที่ถามว่าท่านรู้สึกพอใจในชีวิตแล้ว มีระดับเห็นด้วยมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 69.0 รองลงมาคือข้อคำถาม ท่านคิดว่าได้รับสิ่งสำคัญ ๆ ที่ต้องการในชีวิตแล้ว คิดเป็นร้อยละ 45.5 นอกจากนี้ข้อคำถามถ้าย้อนอดีตกลับไปได้ ท่านคิดว่าจะไม่เปลี่ยนแปลงอะไรเลย คิดเป็นร้อยละ 49.0 ที่มองว่าไม่เห็นด้วย (ตารางที่ 6)

ตารางที่ 6 ร้อยละของความอยู่ดีมีสุขจำแนกตามรายข้อ

ข้อคำถาม	ระดับความอยู่ดีมีสุข			
	ไม่เห็นด้วย	เฉย ๆ	เห็นด้วย	รวม
ชีวิตของท่านในปัจจุบัน ใกล้เคียงกับสิ่งที่ท่านคาดหวัง/ ตั้งเป้าหมายไว้	38.0	22.0	40.0	100.00
สภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไปในปัจจุบันของท่านอยู่ในระดับ ยอดเยี่ยม	28.0	35.0	37.0	100.00
ท่านรู้สึกพอใจในชีวิตแล้ว	21.0	10.0	69.0	100.00
ท่านคิดว่าได้รับสิ่งสำคัญ ๆ ที่ต้องการในชีวิตแล้ว	39.0	16.0	45.0	100.00
ถ้าย้อนอดีตกลับไปได้ ท่านคิดว่าจะไม่เปลี่ยนแปลงอะไรเลย	49.0	7.0	44.0	100.00

7. บทสรุป

สำหรับการประเมินความเปราะบางพื้นที่เมืองบ้านไผ่ เห็นได้ว่าครัวเรือนมีความเปราะบาง ด้านที่อยู่อาศัยในที่ดินของราชการโดยไม่มีการเช่า (รพท.) นอกจากนี้พื้นที่ยังมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ (เช่น ถนนหลัก/เลี้ยว) สำหรับผลกระทบด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ คือ น้ำท่วมซ้ำซาก (ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ลุ่มต่ำ แอ่งกระทะรับน้ำและอยู่ติดกับห้วยจิก) แต่เมื่อพิจารณาสภาพบ้านเรือนที่ไม่มั่นคงถาวร (บ้านไม้เก่า ชำรุด ทรุดโทรม) สุดท้ายคือการขาดความมั่นคงทางอาหารจากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ (ห้วยจิกเป็นพื้นที่รับน้ำเสียจากสถานประกอบการและปนเปื้อนสารเคมีจากภาคเกษตร)

สรุปความเปราะบาง คือ เมืองบ้านไผ่มีความเปราะบางเรื่องที่อยู่อาศัย ซึ่งมีสาเหตุเกิดจากการการอาศัยอยู่ในพื้นที่ของการรถไฟ ซึ่งอนาคตพื้นที่แห่งนี้จะเกิดโครงการพัฒนาตามแนวรถไฟขึ้นมา รวมถึงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ทำให้ได้รับผลกระทบจากการถูกบังคับให้ย้ายหรือการไล่รื้อที่อยู่อาศัย นอกจากนี้แล้วยังได้มีสาเหตุความเปราะบางจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ คือ น้ำท่วม อากาศหนาวจัดหรือร้อนจัด ประกอบกับโครงสร้างของบ้านเรือนและอาคารที่อยู่อาศัยของครัวเรือนยังไม่ได้มีความมั่นคงถาวรเท่าที่ควรจะเป็น เมื่อต้องเผชิญกับภัยพิบัติ